

Wijkweerbaarheid

Publieke familiariteit, socialisatie en de reputatie van een wijk lijken een rol te spelen bij de bereidheid van bewoners zich in te zetten voor de leefbaarheid van hun buurt. Kansen voor zowel gemeente als opbouwwerk liggen in het scheppen van kaders voor ongedwongen ontmoetingen in het publieke domein.

Veel gemeentes en corporaties maken zich zorgen over de leefbaarheid van wijken. Voor de gemeente Oss en woningcorporatie BrabantWonen waren de klachten van bewoners aanleiding om het Onderzoeksinstituut OTB van de TU Delft te vragen onderzoek te doen naar 'leefbaarheid'. De onderzoekers richtten zich daarbij niet alleen op de reeds aanwezige leefbaarheidsproblemen, maar ook op de manieren waarop bewoners ervoor kunnen zorgen dat die problemen beperkt blijven. Het gaat daarbij om de zogenoemde 'collectieve weerbaarheid' van buurten: de gezamenlijke bereidheid en potentie van buurtbewoners om zich in te zetten voor de leefbaarheid.

De Amerikaanse sociologen Sampson en Raudenbush introduceerden het begrip collectieve weerbaarheid (collective efficacy) in de jaren negentig van de vorige eeuw. Zij deden in Chicago empirisch onderzoek naar de relatie tussen het sociaal klimaat en de mate van fysieke verloedering in de buurt (Sampson e.a. 1997, Sampson en Raudenbush 1999). Met surveys gingen zij na hoeveel vertrouwen buurtbewoners in elkaar hebben én in hun bereidheid in te grijpen als er iets niet goed gaat in de openbare ruimte, de twee componenten van collectieve weerbaarheid. Uit observaties kwam naar voren dat er minder fysieke verloedering was in wijken waar zij met de surveys een hoge weerbaarheid hadden gemeten. Uit een rekenmodel bleek dat

deze wijkweerbaarheid nog steeds een positief effect had als rekening werd gehouden met de sociaaldemografische kenmerken van wijken. Ook arme, etnisch gemengde en zogenoemde doorgangswijken met een relatief hoge wijkweerbaarheid kenden minder verloedering dan vergelijkbare wijken met een lage weerbaarheid. De studie van Sampson en Raudenbush toonde aan dat er een verband is tussen sociaal klimaat en verloedering in een buurt. Veel onderzoekers na hen wilden uitzoeken hoe dit verband verloopt, dus via welke mechanismen. Drie mechanismen lijken bij te dragen aan de wijkweerbaarheid.

Publieke familiariteit

Het eerste mechanisme dat verband houdt met wijkweerbaarheid, 'publieke familiariteit', is volgens professor Talja Blokland de kennis over buurtbewoners, die ontstaat uit herhaaldelijke contacten in de publieke ruimte. Deze kennis stelt ons in staat om buurtgenoten te leren vertrouwen, of in ieder geval in te kunnen schatten. Contacten met buurtgenoten kunnen heel hecht zijn, zoals het dagelijks bij elkaar op de koffie gaan, maar ook oppervlakkige contacten, zoals groeten, knikken of elkaar alleen maar zien, leveren kennis op over wie er in de buurt 'hoort'. Een situatie waarin 'publieke familiariteit' ontbreekt heeft een negatieve invloed op het thuisgevoel en vertrouwen tussen bewoners. Hierdoor krijgt men sneller het gevoel in een onleefbare en onveilige omgeving te wonen.

En omdat bewoners niets durven te zeggen of het hen minder kan schelen, oefenen zij ook minder snel sociale controle op elkaar uit. Zo redenerend is er dus een verband tussen publieke familiariteit, vertrouwen en de bereidheid om in te grijpen. Blokland concludeert in 'Oog voor elkaar' (2009) inderdaad dat bewoners 'bekende vreemden' makkelijker aanspreken op overlast dan 'echte vreemden' (Blokland, 2009, p. 171).

Socialisatie

Een tweede mechanisme dat van invloed is op de weerbaarheid van de buurt is het proces van *socialisatie*, de aanpassing aan elkaars gedrag en normen en waarden. Volgens Sampson en Raudenbush komt collectieve weerbaarheid in belangrijke mate voort uit het vertrouwen van bewoners dat hun buurtgenoten net als zijzelf zullen ingrijpen bij overlast. Daaraan ligt de voorwaarde ten grondslag dat bewoners bepaalde normen met elkaar delen over het gebruik van de publieke ruimte. Onze hypothese is dat mensen vaak mee zullen gaan doen met het gedrag en de normen van de buren. Als veel mensen het goede voorbeeld geven, doet dat goed volgen. Maar andersom werkt het ook. Zo kwam Blokland in haar onderzoek bewoners van rommelige buurten tegen die aangaven 'dat zij zelf het minder nauw namen met zorgen voor hun –vervuilde woonomgeving dan ze eigenlijk vonden dat ze zouden moeten doen.' (Blokland 2009, p. 114).

De these dat het zien van verloedering invloed heeft op ons eigen gedrag, staat in de sociologie bekend als de *Broken Windows Theory* (Wilson en Kelling, 1998). Een groep Groningse sociologen heeft recentelijk deze these getoetst. In één van de experimenten die werden bedacht, bleek dat mensen in een parkeergarage waar her en der winkelkarretjes achtergelaten waren, inderdaad meer vuil op de grond gooien, dan wanneer die karretjes waren weggehaald (Keizer, e.a. 2008). Volgens deze sociologen leidt 'het zien van normovertredend gedrag er bij

mensen toe dat hun normatieve doelen naar de achtergrond worden geschoven ten gunste van hedonistische of winstdoelen' (Van der Heiden, 2009, p. 17). Socialisatie kan dus een effect hebben op de wijkweerbaarheid.

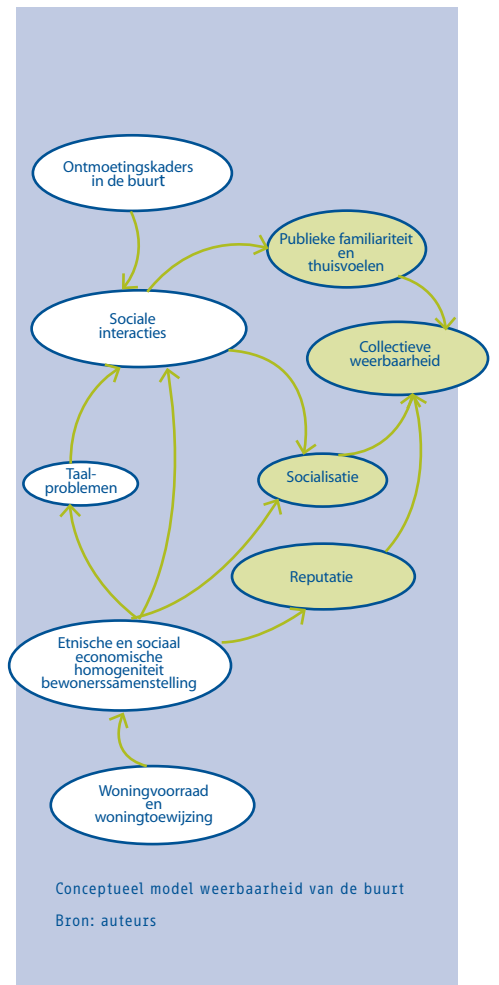
Reputatie

Tot slot hebben we aandacht voor de invloed die de *reputatie van de buurt* kan hebben op de wijkweerbaarheid. Met reputatie doelen we dan op 'de betekenis en waardering die door bewoners en andere betrokken partijen aan de buurt wordt toegekend en de plaats die de buurt als zodanig in de stedelijke buurtenhiërarchie inneemt' (Permentier, 2007). Volgens de socioloog Wacquant wordt het zelfbeeld van een bewoner geschaad door een slechte reputatie, en daarom zal hij of zij zich niet inzetten voor de buurt. Inderdaad weegt de reputatie van de buurt mee in de keuze van bewoners om al dan niet moeite te doen voor de buurt door buurtvergaderingen te bezoeken, zo bleek uit empirisch onderzoek van Permentier (2009). Omdat mensen bij een slechte buurtreputatie meer afstand nemen van die buurt, zou dit zich ook kunnen uiten in de mate van bereidheid om in te grijpen bij overlast op straat. In het volgende conceptueel model is de samenhang tussen de drie mechanismen

en wijkweerbaarheid aangegeven (zie de donkere ovalen). Daarnaast zijn de buurtkenmerken opgenomen waarvan wij verwachten dat ze van invloed zijn op de mechanismen (de lichte ovalen, zie voor een verdere beschrijving van deze relaties Doff e.a. 2009). Het betreffen kenmerken die meestal makkelijker te beïnvloeden zijn dan de mechanismen die de wijkweerbaarheid sturen. Voor de gemeenten, corporaties en opbouwwerk kunnen dit aangrijpingspunten voor beleid zijn om uiteindelijk de leefbaarheid van de wijk te versterken.

Veldonderzoek in de wijken in Oss

Om uit te zoeken of en hoe deze mechanismen in Oss van invloed zijn op de leefbaarheid van de wijk, gingen we de wijken in. We kozen ervoor om bij bewoners thuis diepte-interviews te houden. Door diepte-interviews kunnen we beter begrijpen hoe de bewoners hun buurt dagelijks meemaken, en welke plaats de door ons onderscheiden mechanismen hierin mogelijk hebben. We hebben willekeurig bij mensen aangebeld. Ongeveer de helft van de mensen die opendeed wilde ter plekke geïnterviewd worden over de buurt. In totaal waren dat 18 bewoners. Wij gebruikten daarbij een min of meer vaste vragenlijst, waarin onder meer de mechanismen die we wilden onderzoeken

Conceptueel model weerbaarheid van de buurt
Bron: auteurs

Bewoners die zich thuisvoelen in hun buurt zijn eerder bereid iets te doen tegen overlast en verloedering

aan bod kwamen. Omdat het aantal gesproken personen beperkt is, levert het onderzoek geen statistisch significante uitspraken over de wijken. Wel geeft het inzicht in de processen die op kleine schaal collectieve weerbaarheid tot stand brengen.

Ons onderzoek vond plaats in twee wijken in Oss waarover de meeste klachten binnenkwamen bij de gemeente. De eerste buurt bestaat uit kleine rijwoningen, gebouwd door corporaties in de jaren veertig en vijftig. Deze buurt hoort bij de 1 procent armste buurten van Nederland (RIO 2005). Er is in deze buurt veel burenoverlast en illegale wietteelt, en bewoners ervaren verloedering. De sociale samenhang wordt echter even positief gewaardeerd als in Oss gemiddeld. De andere buurt ligt in een uitbreidingswijk uit de jaren zestig en zeventig. Ook deze wijk bestaat bijna geheel uit grondgebonden eengezinswoningen, maar de woningen zijn groter en er is meer groen. In deze wijk wordt minder sociale samenhang ervaren.

Thuis voelen

Als eerste waren we benieuwd naar de rol van persoonlijke en oppervlakkige contacten met buurtgenoten voor de bereidheid van bewoners om in te grijpen bij verloedering en overlast. We kwamen er achter dat sommige bewoners van de wijk contacten als essentieel zien voor de leefbaarheid van de straat. Zo leerden we uit het interview met de voorzitter van de straatvereniging in de buurt Ruwaard dat zij een verband verwachten tussen de bekendheid tussen straatgenoten met elkaar, en een betere leefbaarheid.

“Het doel is ook meer gezelligheid en contact te krijgen, door de nieuwjaarsreceptie, de paasbrunch, de barbecue. De gezelligheid is een doel op zich, maar het helpt ook om het voor mensen makkelijker te maken elkaar aan te spreken als er iets mis gaat. Dat werkt al, mensen attenderen elkaar al makkelijker op dingen.”

Andersom bleek dat mensen die slechts een beperkte publieke familiariteit in de buurt ervaren, zich niet erg thuis voelen. Een van de bewoners die wij interviewden, vertelt

dat ze maar weinig mensen in de buurt kent. Niet van naam en niet van gezicht.

“Nou, nee, niet echt. Ik ben wel een eens een buurvrouw tegengekomen, die hoi tegen mij zei, dat ik dacht, wie is dat? Ik zei: ‘ken ik jou dan?’ [zij zei:] ‘Ja je woont bij mij in de rij.’”

Dezelfde bewoonster voelt zich niet thuis in de buurt, vanwege criminaliteit en vandalisme:

“Ik voel me hier niet thuis, nee. Er is hier te veel jeugd die allerlei dingen uitvreet. Dat hoor ik allemaal van mijn kinderen. Je hoort van wietplantages die opgerold worden, of dus jongens die paaltjes tegen auto's aangooien. Ook hebben we last van jongeren van de middelbare school die zo een blikje op je hoofd gooien als je zomers buiten zit.”

Ze voelt zich niet geroepen om in te grijpen, wanneer dat vandalisme in haar straat gebeurt:

“Probleem is nu vooral de pubers, dat je brutaliteit krijgt. Ook pubers die hier tegen mijn garage voetballen. Daar hoeft ik niks van zegen, want dan krijg je brutaliteit terug. Mijn man heeft er wel wat van gezegd, maar ze gaan gewoon doen. Politie bellen doe je ook niet want daar ben je ook weer de dupe van. Word je pispaltje voor die jongens.”

In de ervaring van deze bewoonster gaat een beperkte publieke familiariteit samen met een beperkt thuisgevoel in de buurt en ook een geringe neiging tot ingrijpen. Dat komt misschien ook omdat ze overlastgevende jongeren niet kan plaatsnemen door haar geringe publieke familiariteit:

R: ‘Hoe oud zijn die jongens?’ (vraag aan zoon)
Zoon: ‘dertien tot zestien of zo.’

R: [tegen ons] ‘Maar het zijn niet zijn vrienden. (...) Dat waren allemaal Turken, toch?’

Zoon: ‘Ja’

R: ‘Denk ik toch, want ik kan zelf het verschil niet zien tussen Turken en Marokkanen.’

Het verhaal van deze bewoonster illustreert de samenhang tussen een beperkt gevoel van publieke familiariteit en een mindere bereidheid om op te treden bij problemen

in de straat. Veel andere bewoners die we spraken, die wel mensen in hun buurt kennen, geven wel aan iets te durven zeggen van overlast. Hieruit zouden we voorzichtig kunnen concluderen dat meer bekendheid met buurtgenoten en meer durf om in te grijpen, vaak samen gaan.

Socialisatie

Vervolgens zijn we benieuwd naar de rol van socialisatie tussen bewoners in de weerbaarheid van de buurt. Een voorbeeld vinden we bij Tante Riek. Zij woont al 36 jaar in hetzelfde huis, heeft er haar kinderen grootgebracht en heeft veel gezinnen om haar heen zien komen en gaan. De mensen in de straat kennen haar goed. Uit het verslag van het gesprek met haar:

Riek is een belangrijk aanspreekpunt in de buurt. Ze beschrijft het volgende voorval. Een bewoonster van de overkant belt een beetje in paniek bij haar aan: ze had net haar tuin helemaal mooi gemaakt, en nu had er een ventje door heen lopen banjeren. Riek heeft niet gezien wie het heeft gedaan, maar denkt wel te weten wie het was. Samen met de mevrouw is ze naar de moeder van het jongetje gegaan. De moeder vindt het erg en vraagt of ze het opnieuw moet harken. “Nee, daar gaat het niet om: je moet er alleen voor zorgen dat hij dat niet meer doet.”

Ook weten de kinderen die bij haar op het pleintje voor spelen heel goed wat de normen van Riek zijn. Als een meisje een zak chips op de grond gooit, zegt een jongetje tegen haar: “Dat moet je niet doen, anders wordt tante Riek boos.”

Uit de voorbeelden die Riek geeft, blijkt hoe haar normen (niet door de aangeharkte voortuin van een ander lopen, geen chipzakken op straat gooien) verspreid zijn geraakt door de straat. Omdat zij zich hier actief mee bezig houdt, zijn straatgenoten zich erg bewust van deze normen en passen hun gedrag er op aan. Anderzijds kunnen mensen ook normen aan hun buurtgenoten doorgeven, die leiden tot een minder goede sociale leefbaarheid. Hierover praat een bewoonster die vanuit Veendam in

Focusgesprek in Oss waarbij bewoners een collage maken bij het thema 'de leefbare wijk'

Groningen in Oss kwam wonen, vanwege het werk van haar man:

"Maar ik weet wel nog dat wij hier kwamen wonen en dat mijn kinderen zeiden: 'Mam, ik zei hoi en ze zeggen niks terug'. Zolang ze je niet kennen zeggen ze niks terug. (...) je gaat automatisch mee doen, dat je nou ook na dertien jaar al langzamerhand geen hoi meer zegt. Zo gauw als ik in Veendam kom zeg ik ook weer hoi, ook als ik ze niet ken."

Alles bij elkaar krijgen we uit onze gesprekken een gemengd beeld van socialisatie in de buurt. Er zijn negatieve en positieve processen van socialisatie en veel processen zullen onbewust plaats vinden. Het lijkt erop dat mensen die hun buurtgenoten goed kennen, maar ook gewaardeerd worden door hun buurgenoten, meer in staat zijn hun normen door te geven. Op een passieve manier worden normen echter ook doorgegeven door mensen die elkaar niet kennen maar alleen zien (zoals blijkt uit het verhaal over hoi zeggen).

Buurtreputatie

Tot slot gaat onze interesse uit naar de invloed van de buurtreputatie op hun bereidheid om in te grijpen bij overlast in de buurt. Uit de gesprekken met bewoners komt naar voren dat ongeveer de helft van

hen denkt dat hun buurt een slechte naam heeft in de stad. Het is interessant dat veel van hen echter afstand nemen van die reputatie. Een van de bewoners doet dat door vast te stellen dat het deel van de buurt waar hijzelf woont, wél goed is.

"Heel simpel. Een zootje gajes vinden ze van ons. Dat kan me echt niet barsten. Ik ben hier van deze straat, hier woon ik, en ik woon niet ergens anders, en wat een ander er van vindt moet hij zelf maar weten. Al vind ik het wel hier minder als aan de overkant. Aan de overkant is ook nog Schadewijk dan, en daar is het nog veel erger. Qua gajes en zo."

Een andere bewoner erkent dat zijn buurt een slechte naam heeft, maar wijst dit aan een bepaald incident dat even goed ergens anders had kunnen gebeuren.

"Het hele imago is hier heel lang slecht geweest want tien jaar geleden hebben ze hier tegenover iemand neergeschoten. Daar wordt de buurt ook niet positief op beoordeeld hè. Diegene die daar op bezoek was, die moesten ze hebben, die kwam van de andere kant van Oss. Dat is bekend dat het daar niet allemaal van zulke hele lieverdjes waren. Dus heeft de Staringstraat heel lang een slechte naam gehad. Dat heeft nog wel het nieuws gehaald. Maar god ja, ach, in een andere wijk als ze hem moeten hebben heeft ie ook pech."

Een ander relateert de externe reputatie weg.

"We hebben een slechte naam. Schadewijk is alleen maar arm en buitenlanders. Maar het is maar wat je er zelf van maakt."

Al deze drie bewoners zeggen wel op te treden als er iets gebeurt in de straat. De eerste bewoner zegt er wat van als de muziek bij zijn overburen te hard staat en ervaart verder geen overlast. De tweede heeft al een paar keer woorden gehad met een straatgenoot die altijd hard door de straat rijdt met zijn auto. De laatste bewoonster is tevreden met de buurt en vindt het er gemoedelijk. Maar wel merkt ze het minder makkelijk vindt om iets te zeggen van gedrag van buitenlandse straatgenoten. Haar houding tegenover haar straatgenoten en haar notie van de externe reputatie van de buurt komen daardoor overeen. De oorzaak van haar reserves om in te grijpen, lijken echter niet in de externe buurtreputatie te liggen, maar in culturele afstand tussen haar en haar burens:

"Als de burens weg zouden gaan, dan zou ik blij zijn dat er toch Nederlanders voor terug komen. Je kunt er mee praten. En als je met elkaar kan praten, kan je elkaar ook aanspreken op dingen. Nu begrijp je elkaar minder, je staat meteen op elkaars tenen."

Collectieve weerbaarheid

Het lijkt er op dat de in de literatuur onderscheiden mechanismen in de totstandkoming van collectieve weerbaarheid, ook van betekenis zijn voor een beter begrip van de buurten van Oss. Een bewoner die aangaf een heel beperkte publieke familiariteit te ervaren, was ook degene die stelde dat ze niet ingrijpt bij overlast omdat ze dat niet veilig vindt. Een andere bewoonster, Riek, laat zien dat een grote publieke familiariteit bij haar ook samen gaat met een grote bereidheid tot ingrijpen. Het is niet alleen belangrijk dat zij familiair is met haar omgeving, haar omgeving kent haar ook goed. Deze twee bewoonsters vormen als het waren de uitersten van de groep mensen met wie wij gesproken hebben. Hun verhalen lijken te illustreren dat er een verband is tussen publieke familiariteit en de bereidheid om iets aan overlast en verloedering in de straat te doen. Bij Riek gaat de bereidheid om in te grijpen samen met een actieve vorm van socialisatie die leidt tot meer leefbaarheid. De reputatie van

de buurt in de rest van de stad, tenslotte, lijkt maar weinig effect te hebben op de bereidheid van bewoners om in te grijpen bij overlast. In die zin lijken onze gesprekken in een andere richting te wijzen dan het onderzoek naar reputatie van Permentier. Veel bewoners die wij gesproken hebben nemen afstand van de buurtreputatie en voelen zich daardoor niet gehinderd om voor de straat op te komen.

Literatuur

Sampson, R. en Raudenbush, W. (1999) Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods. In: American Journal of Sociology vol 105, nr 3, pp. 603-651

Blokland, T. (2009) Oog voor elkaar, veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad, Amsterdam: Amsterdam University Press

Sampson, R., Raudenbush, W. en Earls, F. (1997) Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy. In: Science, vol 277, pp. 918-924

Heiden, Y. van der (2009) "Mensen blijken een verloederde omgeving veel eerder tot stelen geneigd". In: Secondant nr. 2, pp. 15-19

Keizer, K., Lindenberg, S. en Steg, L. (2008) The Spreading of Disorder. In: Science, nr. 322, pp. 1681-1685

Permentier, M. (2009) 'Reputation, neighbourhoods and behaviour', Utrecht, Faculty of Geosciences, Utrecht University

Wilson, J. en Kelling G. (1982) 'Broken Windows' In: The Atlantic, maart, p. 29

Doff, W., Bosch, E. en Land, M. van der (2009) 'Segregatie en Leefbaarheid in Oss', Delft, Onderzoeksinstituut OTB

Permentier, M. (2007) Buurtreputaties verklaard, In: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, nr. 5 pp. 41-46
<